

schappelijke vorming van studenten tot doel van de studie was verheven, was aan de universiteiten wetenschappelijkheid de norm geworden. Voor de studenten van de jaren negentig, die studeerden bij hoogleraren die de grondleggers waren van Nederlands tweede gouden eeuw, was die eenzijdig wetenschappelijke vorming echter niet voldoende. Zij waren bevoegen door een religieus engagement, door het socialisme of door de kunst. Tijdgenoten merkten al op dat deze generatie studenten het leven zo serieus nam. Baneke constateert zelf (p. 14) dat hun publicaties ook later leden onder loodzware ernst. Het meest opmerkelijke van de hier besproken groep is misschien wel dat zij hun engagement hun leven lang trouw bleven.

P.J. Knegtman
Universiteit van Amsterdam

Jan Peet en Willibrord Rutten, *Oranje-Nassau Mijnen. Een pionier in de Nederlandse steenkolenmijnbouw, 1893-1974* (Zwolle: Oranje-Nassau Groep/Waanders Uitgevers, 2009), ISBN 978 90 4008 572 7.

Vijfendertig jaar na sluiting van de Oranje-Nassaumijnen, is in opdracht van zijn rechtsopvolger, het investeringsbedrijf Oranje Nassau Groep bv, een bijna 500 bladzijden tellende studie over de geschiedenis van de steenkolenwinning door dit grootste particuliere steenkolenmijnbedrijf verschenen. Willibrord Rutten, (SHCL, Maastricht) beschreef de periode van 1893 tot 1945 en Jan Peet (Universiteit Utrecht) nam de naoorlogse periode tot de sluiting van de laatste mijn in 1974 en de eindredactie voor zijn rekening. De belangrijkste bron voor het onderzoek vormde het archief van de Oranje-Nassaumijnen dat na de sluiting van de mijnen in de jaren zeventig was overgedragen aan het Rijksarchief in Maastricht.

Uitdrukkelijk benadrukken de auteurs de geschiedenis van de Oranje-Nassaumijnen te schrijven vanuit een breed perspectief van een bedrijfs- of ondernemingsgeschiedenis; de ontwikkeling van het bedrijf en de totstandkoming van het ondernemingsbeleid onder invloed van externe omstandigheden.

Als een rode draad loopt de relatie tussen de Oranje-Nassaumijnen en het steeds machtiger wordend staatsmijnbedrijf door het verhaal. De trage ontwikkeling van de Oranje Nassaumijnen in de oprichtingsfase lijkt een rol te hebben gespeeld in het besluit tot staatsexploitatie van steenkolenmijnen. De relatie tussen de buitenlandse eigenaren van het bedrijf, aanvankelijk Duitse mijnbouw pioniers en sinds 1908 het Franse De Wendelconcern dat op zoek was naar cokeskolen en de Staat, als mede exploitant en concurrent in de directe omgeving, was sinds het begin moeizaam.

Doelstelling van de overname van de Oranje-Nassaumijnen door De Wendel was niet winstgevende kolenmijnen te verwerven of marktaandelen op de Nederlandse kolenmarkt, maar productie van cokeskolen om daarmee het rendement van het eigen staalbedrijf te verhogen. Het bedrijf paste echter niet binnen de 'core business' van De Wendel omdat het tegen de verwachtingen in, geen aantrekkelijke reserves aan vetkolen bezat. De Oranje-Nassaumijnen waren desondanks 'de beste miskoop aller tijden'. Het huis de Wendel verdiende aan de Eerste Wereldoorlog niet alleen dankzij zijn kolen- en staalbedrijven in Duitsland en Frankrijk maar ook door de huisbrandkolenvoorziening in het neutrale Nederland. De Oranje-Nassaumijnen konden daarvoor direct na de Eerste Wereldoorlog al volledig worden afgeschreven.

De Wendel voerde volgens de auteurs “een traditioneel paternalistisch beleid”. Francois de Wendel wordt in de Franse historische literatuur beschouwd als een patriarchale ondernemer. Dat heeft echter uitsluitend betrekking op zijn lokale optreden als staalmagnaat in Joëuf. De marges voor mijnondernemers waren vrijwel altijd smal, gezien de hoge kapitaalinvesteringen, de lange, niet productieve ontwikkelingsperiode van een kolenmijn, de hoge vaste lasten en het weinig aantrekkelijke ondergrondse werk. De omvang van de bedrijven, de aard van het werk en de organisatiestructuur van de moderne steenkolenmijnbouw lieten in de twintigste eeuw geen ruimte voor negentiende-eeuws paternalisme.

Hoewel het belangrijke archief van de ondernemersvereniging van de particuliere mijnen (GSL) en dat van zijn opvolger volgens het bronnenoverzicht geraadpleegd werden, is daar in het notenapparaat weinig van terug te vinden. Dat is een gemiste kans want studie van het rijke archief van de op initiatief van de directie van de Oranje-Nassaumijnen tot stand gekomen vereniging van particuliere mijnen is onmisbaar voor een schets van de ontwikkeling van de steenkolenmijnen.

Opmerkelijk is dat een kritische analyse van het ondernemersgedrag in deze studie ontbreekt hoewel daar meer dan voldoende aanleiding voor bestaat. Waarschijnlijk bestaat er zelfs meer dan een halve eeuw na aankondiging van de sluiting van de mijnen bij de opdrachtgever daaraan geen behoefte. Zo gaan de auteurs vrijwel volledig voorbij aan de consequenties van beleid van de Oranje-Nassaumijnen in de jaren dertig. Ook vanuit bedrijfseconomisch perspectief was dat beleid volgens tijdgenoten kortzichtig en schadelijk voor de bedrijfsbelangen op langere termijn. Niet alleen door de roofbouw die werd gepleegd op de ondergrondse kolenvoorraden maar ook doordat de ondernemers rationalisaties doorvoerden die het vertrouwen van de werknemers ondermijnden en daardoor op langere termijn contraproductief waren.

Hoe voorzichtig en met hoeveel begrip voor de eigenaren de auteurs het beleid van de Franse bestuurders schetsen tijdens de periode van mijnsluitingen, de lezer blijft met de indruk achter dat het concern De Wendel nooit oprecht van plan was zich nog actief te bekommeren om het scheppen van nieuwe werkgelegenheid in Limburg en een meer lucratieve bestemming vond voor de honderden miljoenen guldens die Den Haag ter beschikking stelde. Andere mijnen, zoals Laura en Vereeniging en de Staatsmijnen volgden een beleid dat meer rekening hield met de regionale belangen. Dat de Wendel olie- en gasbelangen kon verwerven dankzij de steungelden die het kreeg voor de sluiting van de mijnen voor het scheppen van nieuwe werkgelegenheid in Limburg was volgens de Rekenkamer niet ongeoorloofd, maar het was zeker niet de beoogde primaire bestemming voor de financiële ondersteuning door de staat.

De auteurs schetsen een boeiend beeld van de langdurige relatie tussen het belangrijkste particuliere moeder- en dochterbedrijf in de Nederlandse steenkolenmijnindustrie. Maar de in de inleiding beloofde breed opgezette bedrijfsgeschiedenis van de Oranje-Nassaumijnen biedt de studie niet. Daartoe ontbreken belangrijke thema's in het ondernemersbeleid en hadden de niet-economische omgevingsfactoren waarbinnen de Oranje-Nassaumijnen opereerden meer aandacht moeten krijgen. Opvallend vaak interpreteren de auteurs doelstellingen, beleid en optreden van de eigenaren en directies van de Oranje-Nassaumijnen positief ook op momenten dat de lezer eraan twijfelt of een alternatieve interpretatie niet ook mogelijk is. Een bijdrage aan de geschiedenis van de moderne mijnindustrie in Nederland vormt dit fraaie ontworpen boekwerk echter – ondanks alle kritiek – zonder meer.